

С. Р. ДЎСТОВ

ТАБИАТШУНОСЛИК ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ МЕТОДИК ХУСУСИЯТЛАРИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ
ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

С. Р. ДЎСТОВ

ТАБИАТШУНОСЛИК ФАНИНИ
ЎҚИТИШНИНГ МЕТОДИК
ХУСУСИЯТЛАРИ

Услубий қўлланма

ТОШКЕНТ
«ТАФАККУР»
2017

УЎК: 94(575). 5
63. 3(54)
А-28

*Услубий қўлланма Термиз давлат университетининг
Илмий-услубий кенгаши томонидан нашр этишига тавсия
қилинган. (Баённома № 1, 2017 йил 4 сентябрь)*

С.Р. Дўстов.

Табиатшунослик фанини ўқитишнинг методик
хусусиятлари. Услубий қўлланма. С.Р. Дўстов. – Т.: “Ta-
fakkur nashriyoti”, 2017. – 30 б.

Масъул муҳаррир:

Ю. Ф. Махмудов, педагогика фанлари доктори, профессор.

Такризчилар:

*Х. Ж. Худойқулов, педагогика фанлари доктори, профессор;
Н. Ж. Исақулова, педагогика фанлари доктори, профессор.*

Ушбу услубий қўлланмада IV синфда табиатшунослик фа-
нини ўқитишнинг услубий хусусиятлари баён қилинган.

ISBN-978-9943-22-412-4

© «Tafakkur», 2017

КИРИШ

Экологик билимлар ва маданият бир шахсда эрта
ёшдан бошлаб ҳосил бўлади. Бу борада бошланғич
синф ўқувчиларининг экологик билими катта. Шу
боис малаканинг асосий мақсади бошланғич синф
ўқувчиларининг мавжуд экологик таълимини таҳлил
қилиш, уни “Атрофдаги дунё” курсини ўрганиш ва
ушбу мавзу билан боғлиқ ижтимоий-педагогик му-
аммоларни таҳлил қилиш.

Ўқитувчи ўқувчиларга табиатни ўргатиш орқа-
ли уларни узлуксиз таълим ва амалий фаолият
учун зарур бўлган билим, кўникма, малака ва ком-
петенциялар билан қуроллантирибгина қолмасдан,
балки дунёқараши, иродаси, тавсифини шакллан-
тиради. Ақлий қобилиятларини ривожлантиради.
Шунга кўра, унга табиатшунослик фанини ўқитиш-
нинг шакл ва методларини ишлаб чиқади. Мактабда
табиатшунослик фанининг турли соҳаларининг
қисқартирилган тавсифи эмас, балки унинг методик
жиҳатдан танланган, тизимлаштирилган элементла-
ри.

Табиий қуроллар-табиат жисмлари. Улар ўрга-
нилаётган мавзулар тўғрисида, ўқувчиларда табиат
ҳақида тушунчалар ҳосил бўлишига имкон ярата-
ди. Сабаби синфда жонли табиатни ўрганиш учун
турли хил хона ўсимликлари ҳамда ўз жойларининг
дарахтлари учун хос бўлган барглари, гуллар, мева ва
уруғлар бўлиши мумкин. Табиатшунослик дарсла-
рида табиат бурчагида ўстирилаётган ўсимликлар-
дан, шунингдек, гербарий ва экскурсиядан олиб ке-
линган ўсимликлардан фойдаланилади. Шунингдек,
табиий объектлардан ҳайвонларни ўрганишда ҳам
фойдаланса бўлади. Гигиеник кўникмаларни янада
ривожлантириш учун мактаб билим оиди алоқасини
мустаҳкамлаш лозим. Бунда ота-оналар ўрнисида са-

нитария-оқартув ишларини олиб бориш гоёат муҳим. Ўқитувчи ота-оналарни ўз ўқувчиларининг санитария-гигиена жиҳатдан тарбиялаш соҳасидаги ишлари билан таништириши ва эътиборни муҳим нималарга қаратиш кераклиги зарур.

Материалнинг бу таъминланиши бошлангич синф ўқувчиларининг табиатшунослик фани асосларини биринчи навбатда атроф-муҳит объектлари ва ҳодисаларини акс эттирувчи ва улар ўртасидаги алоқаларни очиб берувчи оддий табиий объектлар, кейин эса янада мураккаблари билан ўрганиши билан изоҳланади. изчил жорий этиш жараёнида олиниши мумкин. Бу билан табиатшуносликни ўқитишда мунтазамлик тамойили амалга оширилади.

Мунтазамлик, яъни ўқитишнинг тизимлилиги билимларни тақдим этишда муайян тизимга амал қилишдан ташқари, амалиёт билан алоқанинг турли шакллари амалга оширишни назарда тутди. Жумладан: 1) назарий табиатшунослик билимларини кузатиш ва ўрганишга қаратилган қизиқарли ўйинлар; 2) атрофдаги ҳаёт ва қурилиш амалиёти; 3) меҳнат тарбияси ва ижтимоий фойдали меҳнат; 4) мактабгача таълим муассасасида меҳнат ва самарали меҳнат билан боғлиқликни назарда тутди.

Табиатни ўқитиш методикаси ўқитувчининг тайёргарлигидан тортиб, ўқув материални ўзлаштириш натижаларигача бўлган барча ўқитиш жараёнларини, жумладан, синфдан, уйдан, дарсдан ташқари ишларни ҳисобга олишни ўз ичига олади. Ўқув амалиётини комплекс ўргатиш ва натижаларни креатив умумлаштириш асосида ўқитишнинг ўзига хос қонуниятлари белгиланади ва уни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари ишлаб чиқилади. Масалан, ўрганилаётган нарсаларни бевосита қабул қилиш қонуни асосида табиатшунослик фанини ўқитиш учун аниқ чора-тадбирлари ишлаб чиқилади.

Маъруза якунида ўқитувчи табиатни муҳофаза қилиш ва табиий бойликлардан оқилона фойдаланишга қай даражада қайғуриши, Ўзбекистон Конституциясида ўз ифодасини топган табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида ўқувчиларга ўргатишлари зарурлигини алоҳида таъкидлаш лозим. Бу бошлангич синф ўқувчиларини маънавий-ахлоқий тарбиялаш, ватанпарварлик туйғуси, инсон ва табиат ўртасидаги оқилона муносабатларни ўрнатиш тизимида катта аҳамиятга эга.

ТАБИАТШУНОСЛИК ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ ТАЪЛИМ – ТАРБИЯВИЙ ВАЗИФАЛАРИ

Ўзбекистонда таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотларда халқнинг бой интеллектуал мероси ва умуминсоний қадриятлари, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан-техника ва техника ютуқлари асосида кадрлар тайёрлаш, уларни тажовузорликдан озод қилиш кўзда тутилган.

Шунинг учун ҳам Ўзбекистонда ривожланган демократик давлатлар даражасида юксак маънавий-ахлоқий талабларга жавоб берадиган кадрлар тайёрлаш, соҳа ходимлари меҳнатини муносиб тақдирлаш, моддий ва маънавий рағбатлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Миллий маънавият омилларининг таълим-тарбия жараёнларига таъсирини тизимли ўрганиш миллий таълим модели самарадорлигини таъминлайди ва унинг янги илмий йўналишларни тадқиқ этиш имкониятларини оширади.

IV синфда “Табиатшунослик” фанини ўқитишда ўқувчини табиатга тўғри муносабатда бўлишга ўргатади: унга нисбатан муҳаббатни тарбиялайди, табиат гўзаллигини идрок этиш уни кўриқлаш, асраш, инъомларидан оқилона фойдаланиш, ана шу бойликларни ўз қўллари билан яратиш ва кўпайтиришга чорлайди. Ўқувчиларнинг атрофимиздаги оламни мунтазам ўрганиб боришларига асосланиб, бошланғич синф ўқувчиларида табиат тўғрисида, ўз жойи ва барча мамлакатларнинг табиий бойликлари тўғрисида бир бутун тасаввурни шакллантириш керак.

Дунёда пайдо бўлган бир қатор тенденциялар таълим жараёнида оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишнинг бошқача кўринишга эга бўлишига

сабаб бўлмоқда. Мамлакатимизда мактабгача ёшдаги болаларнинг табиат ҳақидаги билимларини оммавий ахборот воситалари асосида шакллантириш технологияларини такомиллаштириш масаласига долзарб муаммо сифатида қаралмоқда.

Шу боис мактабгача ёшдаги болаларни инновацион, ахборот-коммуникация технологиялари, оммавий ахборот воситалари асосида шахс сифатида камол топтириш, уларнинг табиатга бўлган билим ва дунёқарашини шакллантириш тизимига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Мамлакатимизда ахборот соҳасида жиддий ислохотлар амалга оширилди. Миллий ахборот тизими яратилди, замонавий ахборот технологиялари ва оммавий ахборот воситаларининг жамият ҳаётидаги ўрни кучайтирилди, фуқароларнинг ахборотга бўлган эҳтиёжи тўлиқ қондирила бошланди, жаҳон ахборот ресурсларидан фойдаланиш имкониятлари кенгайтирилди. Айни пайтда мактабгача ёшдаги болаларда табиат ҳақидаги билимларни шакллантиришда оммавий ахборот воситалари имкониятларидан фойдаланилмоқда.

IV синфларда “Табиатшунослик” фанини ўқитишда экологик тафаккурни ривожлантириш дарсида машғулот давомида тарбия бериш билан бир қаторда, ўқувчиларга экологик тушунчалар организм ва муҳитнинг боғлиқлиги, экологик системанинг ўзгариши, биосфера, экологик омил, у ҳақидаги тушунчаларни ўқувчилар томонидан мустақкам ўзлаштиришлари, кўникма, малака ва компетенцияларни эгаллаши муҳим.

Мактабгача таълим муассасалари тармоғини кенгайтириш ва ушбу муассасаларда болаларнинг ҳар томонлама интеллектуал, эстетик ва жисмоний ривожланиши учун шарт-шароитларни тубдан яхшилаш, болаларни мактабгача таълим билан қамраб олишни жиддий ошириш ва улардан фойдаланиш

имкониятларини, педагог ва мутахассисларнинг малака тоифалари Ўзбекистон Республикасидан янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг устувор йўналишларига мувофиқ мактабгача таълим муассасалари фаолиятини тубдан такомиллаштиришнинг асосий вазифалари белгилаб берилди.

Ўзбекистонда рўй бераётган туб ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар жамиятнинг ахборот муҳитида сифат ва миқдор жиҳатдан кескин ўзгаришларга сабаб бўлди. Оммавий ахборот воситалари соҳасида амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотлар, чора-тадбирлар, туркумлар, фармонлар, фармойишлар, қонунлар бу соҳага қаратилаётган эътибордан далолат.

Экологик муаммоларнинг илмий, иқтисодий, техник, гигиеник, ҳуқуқий, эстетик, педагогик ва психологик жиҳатлари мавжуд. Педагогик йўналиш экологик таълим ва тарбияни назарда тутди. Экологик таълим деганда табиат ва инсон ўртасидаги муносабатларни ифодаловчи, аҳолига берилиши керак бўлган билимлар тизими тушунилади. Экологик тарбия эса инсоннинг атроф-муҳитга муносабатини тарбиялашдир. Экологик таълимнинг асосий мақсади турли ёшдаги одамларда атроф-муҳит ва унинг муаммоларига онгли муносабатни шакллантириш.

Экологик тафаккур ижтимоий муаммоли экологик вазият инсон фаолиятининг ижтимоий, иқтисодий ва экологик оқибатлари натижасида турли даражадаги ва миқёсдаги «инсон - унинг фаолияти - ижтимоий-табиий муҳит» тизимидаги зиддиятли ҳолатлар, шароитлар, муносабатлар мажмуаси сифатида қаралади.

Тафаккур инсоннинг янги вазиятда олинган билим, кўникма, малака ва компетенцияларини мустақил равишда қўллаш қобилиятини англатади. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунга киритилган “хавфсизлик” тушунчасининг

маъносига мувофиқ экологик хавфсиз фаолият остида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, инсон саломатлиги, ҳаёт хавфсизлиги ҳолатини таъминлайдиган сифат тушунилади.

Бошланғич синф ўқувчиларида экологик саводхонлик ва маданиятни ошириш таълим муассасаларида ва оилада амалга оширилади. Бошланғич синф ўқувчиларига экологик таълим беришда асосий эътибор миллий хусусият ва жиҳатларга қаратилиши керак. Бундай маълумотларни тақдим этиш мактабда ўқувчиларни экологик тарбиялашда ўқитувчиларнинг асосий вазифаси бўлиши керак. Маълумки, атроф-муҳит ва табиий ресурсларга эътиборсизлик бутун сайёрага жиддий зарар етказди. Инсон ва табиат ўртасидаги муаммоларни ҳал қилиш зарурати пайдо бўлди.

IV синф ўқувчиларига “Табиатшунослик” фанини ўқитишда экологик тафаккурни ўрганар эканмиз, онг олам тўғрисидаги тасаввурлар йиғиндисидан эканини эътибордан чиқармаслигимиз лозим. Демак, дастлаб тасаввурларнинг психологик моҳиятини ёритиб бериш даркор. Теварак-атроф, бизни қуршаб турган ҳам моддий, ҳам маънавий олам хусусидаги маълумотларни сезги ва идрок ёрдамида оламиз. Қўзғатувчилар таъсирининг йўқолиши сезги аъзоларимизда вужудга келган қўзғалиш изсиз йўқолди дегани эмас.

Ўзбек халқи табиатни асраш билан боғлиқ турли қадриятларга эга. Хусусан, ўсимликлар олами ва улардан инсон саломатлигига даво сифатида фойдаланиш, ҳатто ёвуз руҳлардан қутулиш учун уларни уйларнинг деразаларига қўйиш ҳам экологик қадриятларнинг бир кўринишига айланган. Демак, баъзи ўсимликлар, ўтлар ва дарахтларни рамзий қилиш ва уларга ишониш экологик таълимнинг энг қадимги машҳур ва таъсирчан шакли.

Бошланғич таълим мазмунини такомиллаштириш, унинг шахс камолотидаги аҳамиятини ривож-

лантириш билан бирга, ёш ўқувчиларни миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида тарбиялаш, айниқса, уларда табиат ва атроф-муҳитга тўғри муносабатни шакллантириш ҳар томонлама етук авлодни вояга етказишнинг асосий мақсади ҳисобланади.

Ўқув материални танлаш ва уни синфлар бўйича тақсимлашга бўлган талаблар дидактик тамойиллар билан изоҳланади. Энди улар хусусий методик материалларни ҳал қилишда, ўқитиш методларини танлашда, ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини ташкил қилишда етакчи. Табиатшуносликни ўқитишнинг тарбияловчилик тавсифи тўғрисидаги масалани методика табиат ривожланишининг умумий қонуниятлари ва комплекс тарбия назариясига асосланиб ишлаб чиқади. Табиатшунослик махсус методикаси, шунингдек, физиология, анатомия, гигиена, ботаника, зоология, география, агротехника, метеорология, мантиқ ва психология билан ҳам боғлиқ.

Табиатшунослик бўйича барча мавзулар комплекс тарбия масалаларини акс эттиради. Ўқувчиларга билимни баён қилиш методлари ҳам тарбиявий аҳамиятга эга, ўқувчиларнинг барча фаолиятлари билимлар ўзлаштириш жараёни билан боғлиқ. Табиатшунослик бўйича машғулотларни IV синф ўқувчиларига синфдан ва мактабдан ташқари тадбирлар: очик ҳаводаги ўйинлар, ўлкашуносликка экскурсиялар, юришлар билан чамбарчас боғламоқ зарур. Буларнинг барчаси ўқитувчига табиатшунослик бўйича ўқувчилар билан шугуллана бориб, уларни фақат яхши билим олишгагина эмас, балки улар шахсини шаклланишига таъсир кўрсатишга ҳам имкон беради.

Ўқувчиларда экологик маданиятни шакллантириш, табиат ва атроф-муҳит билан ўзаро муносабатда бўлишни ўргатиш педагогика назарияси ва амалиётининг долзарб муаммосига айланди. Айниқса, умумтаълим мактабларида табиатга меҳр – муҳаббат

руҳида тарбиялашга мактаб ёшидан оқ жиддий киришиш зарур.

Ҳозирги вақтда инсоннинг ижтимоий зарур ахлоқий сифати сифатида экологик маданиятни шакллантириш ҳақида гапириш керак. “Экология” атамаси немис олими 1966 йилда Эрнест Геккель томонидан таклиф қилинган бўлиб, у тирик организмларнинг яшаш шароитларини атроф-муҳит билан боғлиқ ҳолда ўрганадиган фан. А.Н. Захлебний, И.Т. Суравегинанинг фикрича, экологик таълим – табиатдан фойдаланиш тамойилларини одамлар онги ва фаолиятида тасдиқлаш; атроф-муҳит ва инсон саломатлигига зарар етказмасдан муайян иқтисодий ва экологик муаммоларни ҳал қилиш кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантириш. Бу инсоннинг ажралмас хусусиятларидан бири бўлиб, унинг ҳаёт йўналишини белгилайди, дунёқарашида ўз изини қолдиради.

Экологик таълимни А.Н. Захлебний – инсон онги ва фаолиятида табиатдан фойдаланиш тамойилларини тасдиқлаш, атроф-муҳит ва инсон саломатлигига зарар етказмасдан ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал қилиш кўникма, малака ва компетенцияларни эгаллайди. Л.П. Печконинг фикрига кўра, экологик таълим қуйидагиларни ўз ичига олади: моддий қадриятлар манбаи, ҳаётнинг экологик шартларининг асоси, ҳиссий объект сифатида табиатга нисбатан инсон тажрибасини ўзлаштиришда ўқувчиларнинг когнитив фаолияти маданияти, шу жумладан, эстетик тажриба.

Ушбу фаолиятнинг муваффақияти муқобил қарорлар қабул қилиш кўникмаларини шакллантириш асосида табиий муҳитга нисбатан ахлоқий шахс хусусиятларини ривожлантириш билан боғлиқ; Шунингдек, табиатшунослик дарсларида Ўрта Осиё мутафаккирларининг экологияга оид меросидан фойдаланиш ўқитувчининг алоҳида мустақил ишла-

рида турли шакл, усул ва воситалардан фойдалана олишида намоён бўлади.

Амалда бошлангич таълимдан бошлаб бутун таълим жараёни билан боғлиқ бўлган педагогик шарт-шароитларни яратиш асосида ўқувчи шахсининг ички имкониятларини намоён бўлишига ёрдам беришдир. Ўрта Осиё мутафаккирларининг экологияга доир меросидан дарс жараёнида фойдаланиш мақсадида ўқувчини нофаол кузатувчидан фаол иштирокчига айлантириш кўзда тутилган. Шундагина ўқувчининг ижтимоий-педагогик ва табиатни муҳофаза қилиш кўникмалари синовдан ўтказилади, ривожлантирилади, тузатилади, такомиллаштирилади ва мустаҳкамланади.

Маълумки, миллий мафкурага асосланиши керак бўлган таълим-тарбия, унинг янгича мазмуни ва ташкилий жиҳатларини пухта ўйлаб иш юритиш жоиз. Қонунда таъкидланган билимдонлик ва истеъдодни рағбатлантириш тамойили болалардаги билим ва қобилиятни аниқлаш ҳамда юзага чиқаришга доир дастурлар тайёрлаш ва амалга қўллашни тақозо этади. Кўриниб турибдики, ҳозир ўрта таълим оммавий умумий ва танлаб олиб ўқитилаётган истеъдодли болалар учун алоҳида мактабларда амалга оширилмоқда.

Табиатшуносликни ўқитиш методикаси болаларни ҳар томонлама тарбиялашнинг мазмуни ва методларини очиб берувчи педагогик фан. У педагогикада ишланган тадқиқот ишларига асосланади ва ўз предметини ўқитиш мазмуни ҳамда хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, унинг методларидан фойдаланади.

Фикрлаш жараёнида болаларда аниқ фикрлар вужудга келади. Фикр бевосита қабул қилиш ва тасаввурлар асосида шаклланади. Фикрлаш фаолияти жараёнида болаларда атроф – олам тўғрисида тушунчалар шаклланади. Тушунча очиб бериладиган

фикрлар йиғиндиси унинг мазмунини ташкил қилади. Табиат жисмлари ёки объектларининг бирўртаси тўғрисида болалар қанчалик кўпроқ фикр айтсалар, тушунчалар мазмун жиҳатдан чуқурроқ бўлади. Табиатшуносликни ўрганишда болалар оладиган тушунчалар географик ва биологик тушунчаларига бўлинади.

Ўқувчиларга табиатшуносликни ўргатиб бориш билан ўқитувчи уларни таълимни давом эттириш ва амалий фаолият учун зарур бўлган билим, ўқув ва кўникмалар билан қуроллантирибгина қолмай, балки уларнинг дунёқараши, иродаси, тавсифини шакллантиради, ақлий қобилиятларини ривожлантиради. Шунга кўра, табиатшуносликни ўқитишнинг шакл ва методларини ишлаб чиқади.

Атроф-муҳитни соғломлаштириш, аҳолини ичимлик суви, экологик тоза озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш, биологик хилма-хилликни сақлаш, иқлим ўзгаришининг олдини олиш долзарб муаммолар бўлиб, уларнинг ижобий ҳал этилиши инсониятнинг келгуси тараққиётини белгилаб беради. Мавжуд экологик муаммоларни ўрганиш, уларни тушуниш ва зарур чора-тадбирларни амалга оширишда иштирок этиш учун ҳар бир киши олам, куёш, Ер ва тирик табиатнинг уйғунлиги ҳақида билимга эга бўлиши керак.

Ўрта Осиё мутафаккирларининг илмий – адабий меросини ўрганиш, инсоннинг экологик муҳитга муносабати ҳақидаги қарашлари асосида ўқувчиларда экологик тафаккурни шакллантиришда самарадорликка эришиш ижтимоий-педагогик зарурат. Бу объектив зарурат умумий таълим мактабларида ва мактабдан ташқари мактабларда бошлангич синф ўқувчиларига бериладиган экологик билим, кўника, малака ва компетенцияларга асосланади.

Бошлангич таълим ўқувчиларга табиат билан боғлиқ илмий-назарий ва амалий тушунчаларни бе-

ришинг муҳим босқичи. Кейинги асосий ва муҳим психологик – педагогик вазифа юқорида қайд этилган экологик билимларни ўқувчиларга етказишнинг самарали шакл, усул ва воситаларини аниқлашдан иборат.

Шу ўринда бошланғич синф ўқувчиларида экологик тафаккурни шакллантириш ва тарбиялашда “Экологик дам олиш” деб номланган билим бериш шакли ва усулидан фойдаланиш таклифини илгари сурган ҳолда самарали эканлигини қайд этиш мумкин.

Ҳозирги кунда бутун оламни ташвишга соладиган коронавирус унинг салбий оқибатлари ҳақида кўп ва ҳўп фикрлари билдириш мумкин. Бу вирус инсон саломатлиги учун энг хавфли бўлган касалликлардан бири. Бу вирусга чалинмаслик учун биринчи навбатда гигиена қоидаларга риоя қилиш ва карантин қоидаларни бузмаслик муҳим аҳамиятга эга. Саломатлигимиз учун табиат ва атроф – муҳитни муҳофаза қилиш учун инсоният олами масъул. Бунинг учун: Яшил оламни инсон саломатлигини сақлашда муҳим аҳамиятга эга эканлигини, шунинг учун ҳам ҳар бир ўқувчи ўз мактаби, ҳовлиси, кўча ва хиёбонларини кўкаламзорлаштириш ишида фаол қатнашиши, кўнат ўтказиб, уларни парвариш қилиш орқали атроф-муҳитнинг мусаффо бўлишига ҳисса қўшиши кераклиги ёшларга доимий равишда тушунтирилади.

Экологларнинг келгусидаги амалий вазифалари инсон эҳтиёжларини тўлиқ қондиришга қаратилган антропоген биосинтезларни қайта кўриб чиқиш ва барқарорлигини оширишга қаратилиши керак. Кейинги йилларда «Инсон ва биосфера» деб номланган йирик халқаро дастурда экология ва инсонни ўраб турган муҳит соҳасидаги тадқиқот ишларининг аниқ илмий йўналишлари кўрсатилган:

Ҳаётий жараённинг қонуниятларини ўрганиш,

шунингдек, инсоннинг табиий тизимларга ва бутун биосферага таъсирини ўрганиш. Биологик ресурслардан оқилона фойдаланишнинг илмий асосларини ишлаб чиқиш, инсон фаолияти натижасида табиатдаги ўзгаришларни олдиндан билиш, биосферада кузатилаётган жараёнларни бошқариш ва ниҳоят, инсоннинг яшаш муҳитини сақлаб қолиш.

Сухбат ташкил этилиб, ўқувчилар терак ҳақидаги тушунчалари, ҳовлилари ва кўчаларида нечта терак борлиги, уларни ким эканлиги ҳақида гапириб беришади. Фаол, иқтидорли ўқувчиларга тераклар ҳақида қисқача шеър ёзиш вазифаси берилади. Сухбат сўнггида ўқитувчи ўқувчиларга юртимизнинг ҳар бир фуқароси бир йилда мевали ёки мевасиз битта дарахт экса, юртимиз ям-яшил жойга айланиши мумкинлигини айтади. Шу билан бирга, ўқувчиларга дарахт экмасак, мавжуд дарахтларни nobуд бўлишидан асраш зарурлиги тушунтирилмоқда.

Ҳар бир табиатшунослик дарсида энг муҳим махсус тушунчаларни ажратиш ғоят муҳимдир. Улар табиатшунослик тушунчаларини изчиллик билан кенгайтириб боришни қулайлаштиради, илмий дунёқарашнинг шаклланишини таъминланади. “Ўсимликлар” тушунчасига барча ўсимликлар учун умумий бўлган бир гуруҳга бирлаштирилган ҳар хил нарсалар киради. Уларни ҳаммаси ўсади, ривожланади, нафас олади, кўпаяди, яъни тирик организмлар ҳисобланади.

Қабул қилиш ва тасаввурлар айрим нарсаларнинг қиёфасидир, тушунчалар эса аниқ нарсалар сифати-га тааллуқли умумлашган мазмунини акс эттиради. Масалан: “барг” тушунчаси дарахт, бута, ўт ўсимликлар ўсадиган ҳамма барглarga тааллуқли. Табиатшунослик тушунчасининг ҳосил бўлиши муайян методик шароитларда амалга ошади. Табиатшунослик тушунчалари бевосита қабул қилиш кузатишга асосланиб ўрганилаётган нарса ёки ҳодиса тўғриси-

да аниқ ва равшан тасаввур ҳосил қилиш шароитида тўғри бўлиши муҳим.

Ўқувчиларга табиатни ўргатиб бориш билан ўқитувчи уларни таълимни давом эттириш ва амалий фаолият учун зарур бўлган билимни ўқув ва кўникмалар билан қуроллантирибгина қолмай, балки уларда дунёқараш, ирода, тавсифни шакллантиради, ақлий қобилиятларини ривожлантиради. Шунга кўра, табиатшуносликни ўқитишнинг шакл ва методлари ишлаб чиқилди.

Мавзу бўйича дарс ташкил этишда ўқувчилар томонидан экологик билимларни пухта ўзлаштиришга алоҳида эътибор берилди. Инсон саломатлигини муҳофаза қилишнинг яна бир самарали усули бу турли зарарли одатларни қабул қилмаслик.

Зарарли одатлар инсон организмда маълум касалликларни келтириб чиқаришига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Дарс жараёнида Марказий Осиё мутафаккирларининг фикр-мулоҳазалари асосида инсон саломатлиги ва уни муҳофаза қилишнинг аҳамияти мустаҳкамланади.

IV синф таълим жараёнида боланинг мантикий фикрлаш қобилияти, интеллектуал ривожланиши, дунёқараш, коммуникатив саводхонлиги ва ўз-ўзини англаш салоҳияти шаклланиши кутилади. IV синф ўқувчиларини жисмонан соғлом бўлишга, моддий борлиқ гўзаллигини ҳис қилишга, гўзаллик ва нафосатдан баҳраманд бўлишга ўргатади.

Табиат ва жамият ҳаётини кўп ёқлама билиш қатор воқеа ва ҳодисаларнинг мазмун-моҳиятини англаш, уларнинг ўзаро алоқаларини тушунишга имкон беради. Экологик таълим мақсадларидан келиб чиқиб, “Табиатшунослик” инсоннинг табиатга таъсири билан таништиришни ўз олдига асосий вазифа қилиб қўяди.

Миллий анъаналар – урф-одатлар, уларга амал қилиш, бу анъаналарни эъзозлаш. I-II синф “Атро-

фимиздаги олам” III-IV синф “Табиатшунослик” ўқув фанлари бу борада кенг имкониятларга эга. Бу фанлар одамларни теварак-атрофдаги табиат билан таништириш, олам тузилиши ва табиат ҳодисалари ҳақида дастлабки тасаввурни, илмий дунёқараш куртакларини шакллантириш, табиатга меҳр-муҳаббатни сингдириш ва ундан оқилона фойдаланишга ўргатишдан иборат.

Ўқитувчи табиатни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан эҳтиёткорона фойдаланиш ҳақида қай даражада қайғуриши ҳақида гапириб бериши, ўқувчиларни Ўзбекистон Конституциясида, Ўзбекистон Табиатни муҳофаза қилиш жамияти Уставида ўз аксини топган табиатни муҳофаза қилишга оид қонунлар билан таништириши керак. Бу ёш мактаб ўқувчиларини маънавий, маърифий, мафкуравий тарбиялаш тизимида катта аҳамиятга эга. Табиатни муҳофаза қилишга ғамхўрлик қилиш болаларни ҳар томонлама тарбиялашда, ватанпарварлик туйғусини шакллантиришда, инсон ва табиат ўртасидаги оқилона муносабатни йўлга қўйишда муҳим аҳамият касб этади.

Бошланғич таълим босқичида табиат билан таништириш, билим бериш, кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантиришда турли усуллардан фойдаланиш ўқувчиларнинг билим қобилиятини ривожлантириш, таълимни ҳаёт билан боғлаш, меҳнатга тайёрлашга қаратилган. Дарсларни турли йўللار билан ташкил этиш ўқитувчидан катта меҳнат талаб қилса-да, ўқувчиларни изланишга ундайди ва вақтдан унумли фойдаланган ҳолда ўз фикрларини тез, аниқ, қисқа ва лўнда ифодалашга замин яратади.

IV синфларда ўқувчиларни теварак-атрофдаги олам, табиат билан таништириш, дунёнинг тузилиши ва табиат ҳодисалари ҳақида тасаввур ҳосил қилиш, илмий дунёқараш куртакларини шакллантириш, уларни дунёқараш руҳида тарбиялаш зарур.

Ватанимизнинг гўзал табиати билан таништириш орқали она Ватанимизга муҳаббат, табиатдан оқилона фойдаланишга ўргатиш ўқув фани орқали амалга оширилади.

Табиатга нисбатан муҳаббат уйғотиш она – Ватанга, унинг табиат ёдгорликлари, тарихий обидалари, халқимизнинг анъаналарига ҳурмат руҳида тарбиялашга, юксак маънавиятли шахс шаклланишига олиб келади. Экологик билим - бу тирик табиат тузилиши, ривожланиши, ўзгариши, ер юзидаги тирик жонзотларнинг ҳолати, уларнинг бир-бирлари ва атроф-муҳит ўртасида бўлиб турадиган муносабатларни, табиий бойликларнинг сон ва сифатини, ҳажмини, хилма хиллиликларини ҳамда уларни сақлаш, тежамкорлик билан фойдаланиш йўлларини ўзлаштиришдан иборат.

“Табиатшунослик” фанини ўрганиш жараёнида ҳаётий муҳим билим, кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантиришда ўқувчиларни ўқув дастурига мувофиқ янги билимлар билан қуроллантириш билан бирга, табиатшунослик фанининг табиат ҳақида эгаллаган билимларини чуқурлаштириш.

I-II синфлар “Атрофимиздаги олам”, III-IV синфлар “Табиатшунослик” фанининг асосий вазифаларидан бири. Табиат ва ижтимоий ҳаётни кўп қиррали билиш, бир қатор ҳодиса ва ҳодисаларнинг моҳиятини, уларнинг ўзаро боғлиқлигини тушуниш имконини беради. “Табиатшунослик” экологик таълим мақсадларидан келиб чиқиб, одамларни табиатга таъсири билан таништиришни муҳим вазифа қилиб қўяди.

Шунинг учун табиатшунослик фани табиий-илмий фанлардан бири. Демак, табиатшунослик дарсларида илмий дунёқарашни шакллантириш табиатдаги воқеликни доимий назорат қилиш орқали амалга оширилади. Табиатдаги воқеликни узлуксиз кузатиш вақт ва макон нуқтаи назаридан ҳар доим

ҳам мумкин эмас. Табиатшунослик дарсларида ахборот технологиялари ва педагогик технологиялардан интеграциялашган ҳолда фойдаланиш дарсларни самарали ташкил этишга хизмат қилади.

Таълим жараёнида ўқувчиларнинг дунёқарашини кенгайтириш, креатив изланиш, ўқитиш методи, восита ва шакллари ўқитувчи билан ҳамкорликда ривожлантириш орқали уларнинг билим олиши, кўникма, малака ва компетенциялари шаклланади. Умумий ўрта таълим мактабларида фанларни ўқитиш 4 та компонентдан иборат. Булар:

1. Асосий қоидалар, назариялар ва тушунчаларни ўрганиш. 2. Фаолият усуллари, яъни кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантириш. 3. Креатив фаолият тажрибаларини шакллантириш. 4. Борлиққа ижобий муносабат тажрибаларини шакллантириш.

Дарсларда ўқитувчи томонидан ўқувчиларда маълум тушунчаларни шакллантириш мақсадида ўқув материални кўргазмали қуроллар ёрдамида самарали тушунтириб беради. Ўқитувчи томонидан берилган маълумотлар ва ушбу мавзу бўйича мустақил изланиш ва иш олиб бориш натижасида ўқувчилар уни ўзлаштиришга асосланади. Қабул қилинган маълумотларни тасаввур қилиш, идрок этиш, эслаб қолиш ва қўллашни ўрганиш ташкил этилади.

“Табиатшунослик” дарсларида ўқувчиларнинг эгаллашлари лозим бўлган амалий ва меҳнат кўникмалари, ўзларида табиатни кузатиш, тажриба ўтказиш ва мазмунни ўзлаштиришга қаратилган мақсадли эгаллаш кўникмаларини шакллантириш усуллари мавжуд бўлиб, бу усулларни амалга ошириш амалий машғулотлар орқали шакллантирилади. Бунда ўқувчилар ўзлари иштирок этган жараёнлар ҳақида тасаввурга эга бўладилар. Ўқувчилар иштироки чекланган номаълум жараёнлар махсус видеоларда кўрсатилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида экологик таълимни ривожлантириш Концепцияси” 434-сон қарорига мувофиқ 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг 5 та устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган вазифаларни сўзсиз амалга ошириш, республика ҳудудларидаги экологик муаммолар ечимига таълим тизимини жорий қилиш билан ҳисса қўшиш, ўсиб келаётган ёш авлоднинг экологик саводхонлигини ошириш, экологик онги ва экологик маданиятини шакллантириш ва ривожлантириш, экологик таълим ва тарбия жараёнини самарали ташкил этиш вазифалари юклатилди.

Ота-боболаримизнинг “Олам тақдири - экологик тарбияга боғлиқ”, деб айтган сўзлари бежиз эмас. Зеро, экологик тарбия бугунги куннинг энг долзарб масалаларидан бири бўлса-да, аслида табиат унсурларига сиғиниш, дастлаб ибтидоий диний тасаввурлар сифатида шаклланган бўлиб, кейинчалик у зардуштийлик ва бошқа таълимотларда ҳам акс этган. Зардуштийлар ҳам ўз маросимларида табиатнинг тўрт унсури қуёш, сув, ер, ҳавони улуғлашган, уларни дунёдаги энг муқаддас нарсалар деб тан олишган.

Бошланғич синфларда табиат ҳақидаги билимларда жонсиз табиат объектлари ва ҳодисалари, ўсимликлар ва ҳайвонлар, инсон танасининг тузилиши ва соғлиғини муҳофаза қилиш, йил фаслларидаги қишлоқ ҳўжалиги меҳнати ҳақидаги тасаввур ва тушунчалар, географияга оид оддий тушунча ва тушунчалар қиради.

Табиатдаги нарсалар икки қисмдан: жонсиз ва жонли табиатдан иборат. Жонсиз табиатга ер, қуёш, юлдузлар, сув, ҳаво, тошлар, тупроқ, жонли табиатга эса ўсимликлар, ҳайвонлар, микроорганизмлар,

ланмайди. Масалан, тошни олсак, унга сув ҳам, ҳаво ҳам керак эмас. Жонли табиатга кирувчилар эса озикланадилар, нафас оладилар, ўсадилар ва кўпаядилар.

Атрофдаги дунё билан дастлабки танишув уларнинг ҳис-туйғуларини идрок этишга асосланади. Дунёни билишнинг биринчи босқичи - бу болаларнинг иложи бўлса, барча янги нарсаларни кўришга бўлган туғма истаги. Шунга кўра, ўқувчига дастлабки ғоялар ва тушунчаларни шакллантириш учун ўрганиш объекти билан бевосита мулоқот қилиш имконияти берилиши керак. Экскурсия ва кузатишлар давомида ўқувчилар кундалик ҳаёт предметларини олиб, ўхшашлик ва фарқ белгиларини топадилар. Уларда оддий тушунчалар шаклланади. Фикрлаш жараёнида ўқувчилар аниқ тасаввурга эга бўладилар. Тафаккур бевосита идрок ва тасаввур асосида шаклланади.

Фикрлаш жараёнида ўқувчиларда атрофдаги олам ҳақида тушунчалар шаклланади. Концепция томонидан очилган ғоялар мажмуи унинг мазмунини ташкил қилади. Ўқувчилар табиий объектлар ҳақида қанчалик кўп ўйласа, тушуниш шунчалик чуқурроқ бўлади. Ўқувчиларнинг фанни ўрганишда эгаллаган тушунчалари география ва биология тушунчаларига бўлинади.

Табиатшунослик тушунчалари умумий муҳим белгилари билан бирлаштирилган объектлар, ҳодисалар, жисмларнинг бутун гуруҳи тўғрисидаги умумлаштирилган билимлар. Тушунчалар тасаввурлардан фарқ қилади. Тасаввур ҳиссий органлар, хотира ёки тасаввур ҳосиласи. Концепция — фикрлаш маҳсули. Тушунчалар идрок ва тасаввур қилинадиган нарсалар ҳақида фикр юритиш натижасида вужудга келади.

Ўқувчиларнинг мантикий тафаккурини ривож-

синтезлаш, таққослаш, мавҳумлаштириш, умумлаштиришга ва шу каби операцияларни бажаришга ўргатиш, шунингдек, уларга оддий тушунчаларни ўзлаштириш, ўз мулоҳазаларини баён қилиш ва хулосалар чиқаришларига ёрдам бериш демак. Шунга интилиш керакки, уларнинг нутқи аниқ, изчил ва исботли бўлсин, табиатшунослик атамаларидан фойдаланишга эҳтиёжидан

табиат ҳақида аниқ тушунчага эга бўладилар.

Умумий тушунчаларни шакллантиришда ўқитувчи: ўқув фанларининг мақсад йўналиши бўйича қабул қилишни ташкил қилади; табиий объектлар ва ходисаларнинг ҳар бир янги тушунчасини таҳлил қилиш, ҳамма нарсада, аввал ўзлаштирилганларида такрорланадиган муҳим белгиларни ажратиб беради.

нослик дарсларида қўлланиладиган методларнинг хилма-хиллиги ўқувчининг фанга қизиқишини оширади.

Бошланғич синфларда табиий фанларни ўқитишда қўлланиладиган дидактик ўйин дарслари куйидаги афзалликларга эга:

- ўқувчилар дидактик ўйин дарсларига катта қизиқиш билан тайёргарлик кўришади. Натижада, янги билимларни ўзлаштириш самарадорлиги юқори бўлади;

- дидактик ўйин дарслари бошланғич синф ўқувчиларининг касб танлашда ўз кучини, билимини, истеъдодини синаб кўриш, шунингдек, уларни ҳаётга тайёрлашда муҳим аҳамиятга эга. Шундан келиб чиқиб, бошланғич синфларда табиий фанларни ўқитишнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, таълимнинг замонавий шакл ва методларини такомиллаштиришга қаратилган ўқув-методик қўлланмалар яратиш;

- халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш муассасаларида ўқувчиларнинг назарий билими, амалий кўникма, малака ва компетенцияларини янада ошириш мақсадида бошланғич синф ўқитувчиларининг замонавий билимларини, илмий-методик тайёргарлигини ошириш тавсия этилади.

Ўқувчиларни атроф-муҳит билан таништиришда эстетик тарбиянинг ўрни бекиёс. Ўқувчиларни табиат гўзаллиги билан таништириш, табиат ҳодисаларини тўғри тушунишга ёрдам бериш, эзгу туйғу ва интилишларни шакллантириш. Табиат гўзаллиги орқали ўқувчи табиатдан завқланади. Табиатдан завқланиш учун, албатта, тозалик муҳим.

IV синф ўқувчиларига “Табиатшунослик” фанини

либ, у тўртта компонент билан тавсифланади:

- 1) табиатни инсониятнинг яшаш жойи, унинг “уйи” деб тушуниш;

- 2) табиат ва жамиятнинг ўзаро таъсири ҳақида табиий фан билимлари;

- 3) атроф-муҳитга нисбатан ўқувчилар фаолиятининг ташкилий ва бошқа қобилиятлари;

- 4) табиий муҳит ҳолатини белгиловчи асбобларни бошқариш қобилияти ва кўникмалари.

Шундай қилиб, саводхонлик, асосан, ўқувчилар табиатни муҳофаза қилиш фаолиятининг инструментал қуролланишини таъминлайди.

Бошланғич синфларда табиатшунослик фанини ташкил этиш воситаси сифатида таълим технологияси, мустақил иш, бугунги куннинг долзарб масалалари етарли даражада ўрганилган. Маънавий эҳтиёжларга дунёни билиш, ўзликни англаш, дунёқараш, билим, санъат, гоя, мафкура, маънавий баркамолликка интилиш киради.

Табиат ва жамият турли йўналишларда доим мулоқотда бўлади. Табиий муҳитсиз жамият яшай олмайди. Ҳаёт инсонни табиат билан боғлайди. Инсоннинг яшаш учун зарур бўлган барча нарсалар – озуқа, кийим, қурилиш материаллари ва бошқалар табиатдан олинади. Жамиятда фойдаланиладиган барча нарсалар икки элемент: табиат маҳсулоти ва меҳнат натижасида ҳосил бўлади.

Фан ва техника инсоннинг маънавий ва моддий эҳтиёжларини кондиритишнинг қуроли, муҳим воситаси бўлиб хизмат қилади. Шу боис ҳозирги замон фалсафасида жамият тараққиётининг мезони бўлган шахс эркинлиги даражасининг ўсиши жамият тараққиётининг муҳим кўрсаткичи сифатида қаралади. Жамиятдаги ҳар қандай ўзгаришлар инсон эҳтиёжлари доирасининг кенгайиши билан боғлиқ.

IV синф ўқувчилар “Табиатшунослик” қуроли

бошқа фанлар бўйича ҳам таълим оладилар. Бинобарин, ўқувчиларга экологик билим бериш фанлараро боғланиш асосида ривожлантирилади. Ўрта Осиё ва мамлакатимиз табиати ўрганиладиган IV синф Ўзбекистон табиий географиясида “Ўзбекистоннинг табиий бойликлари ва уларни муҳофаза қилиш” мавзусида мамлакатимизнинг табиий бойликларидан фойдаланиш ва “Қизил китоб” тўғрисида маълумотлар берилган.

ХУЛОСАЛАР

1. Табиатшунослик дарсларида ўқувчилар дастурга мувофиқ, ўқитувчи раҳбарлигида назарий билимлар, амалий ўқув ва кўникмалар оладилар. Ўқитувчи материални ўқувчиларга тушунарли баён қилиб, хилма-хил ўқув, кўргазмалар қуроллардан фойдаланиб, зарур тушунтиришлар беради. ўқувчиларга дарслик билан мустақил ишлаш, оз билимларидан амалда фойдаланиш ўқувларини сингдиради.

2. Табиатшунослик ўқитишнинг асосий шакли - дарсларга қoшимча ҳолда мактаб амалиётида ўқитувчининг ўқувчилар билан олиб бoриладиган ўқув ишларининг бошқа шакллари тарихан вужудга келгани Методик жиҳатдан тўғри ташкил этилган ўқитиш жараёнида шу ўқитишнинг барча шакллари асосий шакл - дарс билан ўзаро бoғлиқ. Улар табиат ҳақидаги тушунчаларни, дунёқарашни, тафаккурни, амалий кўникмаларни ривожлантиради.

3. Табиатшунослик дарслари ўқувчиларнинг ақлий жиҳатдан ривожланиши учун, жумладан, тафаккурнинг ривожланиши учун бой материал беради. Тил ва тафаккур ажралмасдир, тилсиз инсон тафаккурининг, тафаккурсиз тилнинг болиши мумкин эмас. Ўқувчилар табиат жисмларининг номларини атаб, улар тўғрисида оз фикр-мулоҳазаларини изҳор қилиб, шу нарсаларни идрок қиладилар ва уларга оз муносабатларини кўрсатадилар.

4. Табиатшуносликни ўқитишда илмийлик принципи ҳозирги замон фанида қатъий қарор топган принципларни ўқувчиларга ўзлаштириш учун таклиф этилишини назарда тутати.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Белская Й.М., Григорянс А.Г. Фанни ўқитиш. -Тошкент, 2000.
2. Нуриддинова М.Л. Фанни ўқитиш методикаси: метод ва шакллар. – Самарқанд, 2003.
3. Нуриддинова М.Л. Фанни ўқитиш методикаси: тарих ва назарий асослар. – Самарқанд, 2003.
4. Турсунов Қ.М., Нуриддинова М.Л. Бошланғич синфларда экологик таълим асослари. – Самарқанд, 2003.
5. Хўжаназаров О.Е., Ёкубжонов Ш.Т. Экология ва табиатни муҳофаза қилиш. -Тошкент, 2018.
6. Аvezов Ш. Қишлоқ мактабларида ўлкашунослик фаолияти жараёнида юқори синф ўқувчиларини экологик тарбиялаш. Пед.фан.ном. дисс. -Тошкент, 2005.
7. Ниғматов А. “Экология ҳуқуқи” (академик ва касб-хунар коллежлари учун ўқув қўлланма). -Т., 2003.
8. Тўтаев А. Экология. -Тошкент: “Ўқитувчи”, 2000.
9. Аллаёров Р.Х., Абдухолиқов Қ.А., Эргшбоева М.Т., Усмонхўжаева М.А., “География ва география таълимидаги муаммолар” конференцияси. -Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2018.
10. Ҳамидов Ҳ., Ҳожиматов А. ва бошқалар. “Экологик маданият ва маънавият”. -Тошкент: Зухра барака бизнес, 2018.
11. Мелникова Э.В. Лойиҳа-тадқиқот фаолияти орқали ўқувчиларнинг экологик компетенцияларини шакллантириш // Ёш олим, 2015.
12. Аvezов Ш., Сайдаматов Ф. ва Аллаберганов Х. “Педагогика” журнали. – 2019. -4-сон. -Б. 17-18.
13. Жилбоев Ж.О. Бўлажак мутахассисларнинг экологик компетенциясининг долзарблиги тўғрисида // Фундаментал тадқиқотлар, 2014.
14. Жилбоев Ж.О. Бўлажак мутахассисларнинг экологик компетенциясининг долзарблиги тўғрисида / Асосий тадқиқотлар, 2014.

15. Ҳайдаров Қ.Х., Нишонов С.А. Табиатшунослик асослари ва болаларни табиат билан таништириш. -Тошкент: “Ўқитувчи”, 1992.

16. Нуриддинова М. Фанни ўқитиш методикаси. -Тошкент: “Ўқитувчи”, 2000.

17. Анапиев Ф. Компетенция ёндашувига асосланган Давлат таълим стандартлари, 2017.

18. Мелникова Э.В. Лойиҳа-тадқиқот фаолияти орқали ўқувчиларнинг экологик компетенцияларини шакллантириш // Ёш олим, 2015.

19. Аллаёров Р.Х., Абдухолиқов Қ.А., Эргшбоева М.Т., Усмонхўжаева М.А., “География ва география таълимидаги муаммолар” конференцияси. -Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2018.

20. Нуриддинова М.И. Табиий фанларни ўқитиш методикаси. -Тошкент: “Чўлпон”, 2005.

21. Бахрамов А., “Табиатшунослик”. Дарслик IV синф. -Тошкент: “Шарк”, 2014.

22. Григорянс А.Г. Табиатшунослик фанидан дарс бериш. -Тошкент, 2001.

23. Пакулова В.М., Кузнецова В.И. “Фанни ўқитиш методикаси”. – Тошкент: “Маърифат”, 2005.

24. Нуриддинова И. “Табиатшунослик ўқитиш методикаси”. - Тошкент, 2005.

25. Петросова Р.А., Голов В.П., Сивоглазов В.И. Бошланғич синфларда табиатшунослик ва экологик таълим фанларини ўқитиш методикаси. - М., 2000.

26. Қодиров М.К., Нормуродов З.Н., Ҳайдаров Х.Қ., Мардонов Э.М. Бошланғич синф ўқувчиларида атроф-муҳит ҳақидаги тасаввурларни шакллантириш. - Самарқанд: “СамДУ”, 2019.

27. Бахрамов А, Шарипов Ш, Набиева М. Табиатшунослик. -Тошкент, 2019.

28. Тиллабоева М. ва бошқалар. “Табиатшунослик” ўқитувчилар учун илғор педагогик ва ахборот коммуникация технологияларини жорий этиш бўйича услубий қўлланма. -Тошкент, 2016.

29. Нуриддинова М.И. Табиий фанларни ўқитиш методикаси. -Тошкент: “Чўлпон”, 2005.

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
Табиатшунослик фанини ўқитишнинг таълим – тарбиявий вазифалари.....	5
Хулосалар.....	27
Фойдаланилган адабиётлар.....	28

Лиц. АИ № 111. Босишга 4.09.2017 йилда рухсат этилди.
Бичими 84x108 ¹/₃₂. Ҳажми 2,0 б. т.
Адади 350 нусха. Шартнома № 03/05. Буюртма № 08.

«ADAD PLYUS» МЧЖ босмахонаси.
Тошкент ш., Бунёдкор кўчаси, 28 уй.

С. Р. ДЎСТОВ

**ТАБИАТШУНОСЛИК ФАНИНИ
ЎҚИТИШНИНГ МЕТОДИК
ХУСУСИЯТЛАРИ**

Услубий қўлланма

Мухаррир *Б. Худойбергенов*

Бадий мухаррир *А. Худойбердиев*

Техник мухаррир *Б. Присбоев*

Мусаххих *З. Присбоева*

Саҳифаловчи *О. Абдурахманова*

